

رابطه عدالت اجتماعی ادراک شده با میزان مشارکت شهروندان در توسعه یافتگی شهر تبریز

داوود ابراهیم‌پور^۱، عزیز جوانپور^۲، وحیده حسینی اصل^۳

چکیده

توسعه‌یافتگی پایدار شهری به مفهوم حرکت بر محور انسان - محیط بوده و توسعه‌ی امکانات شهری با توجه به ملاحظات محیطی و عدالت اجتماعی را مورد توجه قرار می‌دهد. با توسعه و شهری شدن زندگی بشر مفاهیم مربوط به توسعه‌ی پایدار به این حیطه وارد گردیده و توسعه‌ی پایدار شهر محصول نگاه‌های جدید به عدالت اجتماعی، فضایی و محیطی نسبت به شهر است. عدالت اجتماعی در شهر به معنی حفظ منافع گروه‌های مختلف اجتماعی به وسیله‌ی توزیع بهینه‌ی منابع شهری، درآمدها و هزینه‌هاست. مباحث عدالت محیطی با تأکید بر مترادف بودن مفاهیم عدالت محیطی و عدالت اجتماعی، لزوم حسابرسی اجتماعی از نهادها و سازمان‌های دولتی و نظیر اینها را به عنوان پایه و اساس حسابرسی محیطی، ضروری می‌شمارد. در پژوهش حاضر ابعاد چهارگانه‌ی عدالت اجتماعی ادراک شده شامل فردگرایی اقتصادی، نیاز، برابری و انصاف و رابطه‌ی آن با مشارکت شهروندان در توسعه‌یافتگی شهر تبریز مورد تحلیل قرار گرفته است. هدف اصلی پژوهش حاضر بررسی رابطه‌ی عدالت اجتماعی ادراک شده با میزان مشارکت شهروندان در توسعه یافتگی شهر تبریز است. بر این اساس به منظور گردآوری داده‌های پژوهش از ابزار پرسشنامه استفاده شده است. جامعه‌ی آماری پژوهش حاضر،

ebrahimpour@iaut.ac.ir

ajavanpour@yahoo.com

vhosseine@yahoo.com

تاریخ پذیرش: ۹۴/۵/۱۹

۱- استادیار جامعه‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز

۲- استادیار جامعه‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز

۳- کارشناس ارشد جامعه‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز

تاریخ وصول: ۹۴/۱/۳۱

شهروندان مناطق ده‌گانه‌ی شهرداری شهر تبریز بوده و حجم نمونه‌ی محاسبه شده ۳۸۴ نفر هستند. با توجه به اهداف و مدل مفهومی تحقیق برای تحلیل روابط بین متغیرها و آزمون فرضیه‌های تحقیق از مدل‌سازی معادلات ساختاری با نرم‌افزار لیزرل استفاده شده است. بر اساس یافته‌های تحقیق، رابطه‌ی مستقیم بین ابعاد چهارگانه‌ی عدالت اجتماعی ادراک شده با میزان مشارکت شهروندان در توسعه‌یافتگی شهر وجود دارد.

واژه‌های کلیدی: عدالت اجتماعی ادراک شده - مشارکت شهروندی - توسعه‌ی پایدار شهری -

شهر تبریز

مقدمه

بحث نابرابری توسعه در میان شهرها از موضوعاتی است که اخیراً در فرهنگ برنامه‌ریزی منطقه‌ای مطرح شده است و هنوز در کشور ما جایگاه چندان مشخصی ندارد. نابرابری‌های توسعه‌ای که به دلایل متعددی نظیر دلایل تاریخی، طبیعی، دموگرافیکی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی و ... ایجاد می‌شوند، رشد ناهمگون و نامتعادل میان نواحی را سبب می‌شوند (منصوری، ۱۳۸۵). در ایران سیاست‌های غیراصولی گذشته در مکان‌یابی‌های صنعتی و خدماتی در قطب‌های رشد و روند تمرکزگرایی در تک‌شهر مسلط و مادرشهر ناحیه‌ای، موجبات اصلی نابرابری‌های ناحیه‌ای بوده است (حسین‌زاده دلیر، ۱۳۸۰). وجود این نابرابری‌ها سبب گردیده که شکاف توسعه بین نواحی توسعه‌یافته و محروم روز به روز بیشتر شده و عدالت اقتصادی و اجتماعی مفهوم خود را از دست بدهد محرومیت نواحی محروم تداوم یابد و نواحی مرکزی امکانات را در خود متمرکز کنند.

توسعه‌یافتگی پایدار به مفهوم حرکت بر محور انسان - محیط است و توسعه‌ی امکانات اقتصادی با توجه به ملاحظات محیطی و عدالت اجتماعی را مورد توجه قرار می‌دهد (چارلتون و هیومان، ۲۰۱۰). با توسعه‌ی شهری شدن زندگی بشر، مفاهیم مربوط به توسعه‌ی پایدار به این حیثه وارد گردیده و توسعه‌ی پایدار شهر محصول نگاه‌های جدید به عدالت اجتماعی، فضایی و محیطی نسبت به شهر است.

در راستای تحقق توسعه‌ی پایدار شهری باید شرایطی فراهم شود تا امکان بسترسازی توسعه‌ی پایدار انسانی و بهبود رفاه اجتماعی و شهروندی فراهم گردد که در این بستر می‌توان به برقراری عدالت اجتماعی (هاروی، ۱۳۸۶: ص ۹۹-۱۱۰)، طراحی اقلیمی

هماهنگ با محیط زیست انسانی (بحرینی، ۱۳۸۷)، تقویت ساختارهای همبستگی اجتماعی همچون تعهد و مسئولیت‌پذیری، تقویت بنیان‌های اجتماعی و خانوادگی و احیای محیط زیست همگانی (بحرینی، ۱۳۸۷) و ایجاد انتظام ساختاری در فضای شهری برای ادراک زیباشناختی و خوانایی شهری (کوین لینچ، ۱۳۸۱: ص ۱۲-۳۴) و بهبود بهره‌گیری از فضاهای شهری و افزایش رضایت شهروندی (بحرینی، ۱۳۸۷، ص ۹۸-۱۲۹) و یکپارچگی بخشی به ساختار بصری محیط و منظر شهری (گوردن کالن^۱، ۱۳۸۸: ص ۶۴-۹۰) اشاره کرد. کمیسیون جهانی محیط زیست نیز الزامات توسعه‌ی پایدار شهری را در رعایت عدالت اجتماعی بر اساس رضایت و مشارکت شهروندان یک شهر بیان می‌کند (کمیسیون جهانی محیط زیست و توسعه^۲، ۲۰۱۳). از طرفی ازم‌گسیختگی روابط اجتماعی در زندگی‌های شهرنشینی، گسترش شهرنشینی، افزایش مهاجرت از روستاها به شهرها و تنوع فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی، ضرورت حمایت‌های اجتماعی از برنامه‌های عمران شهری و مشارکت شهروندان را در برنامه‌ریزی‌های توسعه‌ی اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی، در بسیاری از کلان‌شهرهای ایران موجب می‌شود (محمدی، ۱۳۹۰، ۱۶). شهر تبریز به عنوان یکی از شهرهای پرجمعیت کشور، به دلیل ویژگی‌های خاص گردشگری، تجاری از مسائل و معضلات کلان‌شهری مستثنا نیست.

با توجه به مفهوم «عدالت اجتماعی» که به لحاظ جغرافیایی و فضایی، در برگرفته‌ی توزیع منابع عمومی با سیاست‌ها و خط و مشی‌های اجتماعی و جغرافیایی می‌باشد و اهمیت تحقق «عدالت اجتماعی ادراک شده از نظر شهروندان» در شهر تبریز با توجه به اهمیت ملی، منطقه‌ای و جهانی روزافزون این شهر و نیز برای پاسخ دادن به فطرت عدالت‌طلبی انسان از یک سو و ملاحظات سیاسی اجتماعی در لزوم ایجاد انسجام اجتماعی و سایر ملاحظات اجتماعی از سوی دیگر، شتاب روزافزون دو قطبی شدن مناطق و گروه‌های اجتماعی شهر تبریز که خود بازتاب سیاست‌گذاری‌ها و مسائل اجتماعی- اقتصادی و سیاسی در سطح ملی است، لزوم توجه همه‌ی محققان اجتماعی و برنامه‌ریزان شهری را به اهمیت اجرای «عدالت اجتماعی» می‌طلبد.

با توجه به این نکات، در تحقیق حاضر با توجه به موارد مذکور به تبیین این مسأله پرداخته

1- Gorden Cullen

2- The Commission on Sustainable Development

شده است که آیا بین عدالت اجتماعی ادراک شده و میزان مشارکت شهروندان برای توسعه‌یافتگی شهر تبریز رابطه‌ی معناداری وجود دارد؟ مهمترین مؤلفه‌ی تأثیرگذار عدالت اجتماعی در مشارکت شهروندان شهر تبریز در زمینه‌ی توسعه‌یافتگی شهری کدام است؟ از آنجا که در تحقق «عدالت اجتماعی» چگونگی سیاست‌گذاری‌های سازمان‌ها و نهادهای دولتی نقش اساسی دارد، پژوهش حاضر عملکرد شهرداری شهر تبریز به عنوان یک نهاد عمومی مؤثر در مدیریت شهری را از طریق تحلیل همبستگی ابعادهای عدالت اجتماعی با مشارکت برای توسعه‌یافتگی شهر تبریز مورد بررسی قرار داده است.

مبانی نظری تحقیق

عدالت از جمله زمینه‌هایی است که ادراک و رفتار افراد را به شدت تحت تأثیر قرار می‌دهد. چنانچه برداشت افراد این باشد که با آن‌ها عادلانه رفتار شده، بیشتر به رفتارهای مثبت می‌پردازند و رفتارهای فرانقشی مثبتی بروز می‌دهند. ادراک عدالت اجتماعی ممکن است برون‌دادهای شهروندی کلیدی همچون انگیزش و رضایت شهروندی را در اجتماع تحت تأثیر قرار دهد (الذوبی، ۲۰۰۹: ۱۰۳) و به تبع آن رفتارهای مشارکتی شهروندی تحت تأثیر قرار گیرند (هالند، ۲۰۰۷: ۱۲).

ادراک افراد به عدالت اجتماعی، از یک نیاز طبیعی اساسی گرفته می‌شود: افراد نیازهای فردی متفاوتی دارند که از طریق تعامل با دیگران به بهترین نحو ارضا می‌شود. این نیازها طیفی از نیازهای اقتصادی از قبیل پول و امکانات مادی تا نیازهای اجتماعی-احساسی نسبتاً انتزاعی از قبیل توجه و احترام شخصی را در بر می‌گیرد. عدالت به افراد استانداردهایی ارائه می‌دهد تا قضاوت نمایند که آیا این نیازها در محیط‌های اجتماعی که اغلب پیچیده هستند، برآورده می‌گردد (استیون، ۱۹۹۱: ۱۸۹).

راسینسکی (۲۰۰۸) معتقد است که عدالت اجتماعی ادراک شده و جهت‌گیری درک عدالت به زندگی اجتماعی، نشان دهنده‌ی دیدگاه تناسب است که از طریق چهار دیدگاه فردگرایی اقتصادی، انصاف، برابری و نیاز بیان می‌شود. تناسب نشان‌دهنده‌ی تمایل به پاداش دادن به افرادی در جامعه است که در پیشرفت جامعه سهم دارند و دریغ داشتن این پاداش از افرادی است که مساعدتی به پیشرفت جامعه ندارند. برابری خواهی نشان‌دهنده‌ی دسترسی برابر به خدمات اساسی و رفتار یکسان با همه‌ی افراد جامعه و توزیع مجدد ثروت است (ایلکان و

فیلیپس، ۲۰۰۹: ۲۰۴). رویکرد مبتنی بر تناسب شامل دو مؤلفه‌ی فردگرایی اقتصادی و انصاف و رویکرد برابری خواهی شامل دو مؤلفه‌ی نیاز و تساوی است (عریضی، ۱۳۸۳، ۳۴).

مؤلفه‌های عدالت اجتماعی ادراک شده

- فردگرایی اقتصادی

در فردگرایی اقتصادی توجه اصلی به اخلاق کاری است که بر طبق آن فردی که سخت کار می‌کند باید به منابع بیشتری دسترسی داشته باشد و افرادی که کمتر تلاش می‌کنند باید بهره‌ی کمتری از خدمات اجتماعی ببرند (راسینسکی، ۲۰۰۸: ۸). با توجه به مالکیت خصوصی و قوانینی از قبیل ارث این رویکرد، رفاه بین نسلی را در نظر نمی‌گیرد و فرزندان این افراد نابرابری در فرصت‌های اجتماعی را تجربه می‌کنند. از طرف دیگر اصل برابری خواهی، عدالت توزیعی و عدالت رویه‌ای را همزمان در بردارد. موقعیت مبتنی بر عدالت، موقعیتی است که در آن برون‌دادها به طور برابر توزیع می‌شود. از نظر عدالت رویه‌ای موقعیت به گونه‌ای توصیف شده است که مردم به فرایندهای تصمیم‌گیری در مورد توزیع برون‌دادها دسترسی یکسانی دارند. برابری خواهی نشان‌دهنده‌ی دسترسی برابر به خدمات اساسی و رفتار یکسان با همه‌ی افراد جامعه و توزیع مجدد ثروت است. در رویکرد اجتماعی مبتنی بر نیاز که مؤلفه‌ی دیگر برابری خواهی است توجه اساسی به میزان نیاز افراد جامعه است (کوکس، ۲۰۰۹: ۲۱۱).

- نیاز

افراد در بهره‌برداری از منابع و امتیاز دارای حقوق مساوی‌اند ولی همه‌ی افراد مشابه نیستند و تساوی در بهره‌وری از دیدگاه نیاز افراد به صورت تخصیص نابرابری منافع جلوه‌گر می‌شود (راسینسکی، ۲۰۰۸: ۸). در رویکرد نیاز به خدمات به افراد نیازمند کمک بیشتری می‌شود در واقع در این عدالت، بر توزیع امکانات به نیازمندان تاکید می‌شود. راولز معتقد است برابری یک کارگر کوشا و کارگری که به دلخواه خود تنبل است، عادلانه تلفیقی نمی‌شود به همین دلیل نابرابری در توزیع ثروت را می‌توان پذیرفت، مشروط بر اینکه نابرابری به نفع همه، خصوصاً محروم‌ترین اقشار جامعه باشد.

- برابری

بر این مبنا است که تمام افراد جامعه باید توانایی بهره‌برداری از امکانات و نتایج یکسان

داشته باشند. زمانی افراد ادراک عادلانه دارند که تا آحاد جامعه صرف نظر از الگوهایی نظیر عقیده‌ها، نژاد، تعلقات خانوادگی، نسلی و قومیتی دارای شرایط یکسان و برابری در استفاده از امکانات باشند (راسینسکی، ۲۰۰۸: ۸).

– انصاف

باید بین داده‌ها (تلاش، کوشش و پشتکار) و ستانده‌های فرد (امکانات و تسهیلات رفاهی و نتایج) ادراک منصفانه‌ای حاصل شود (اصل انصاف ایجاب می‌کند که هرگونه ترتیب سیاسی و اجتماعی، بر اساس قرارداد اجتماعی تنظیم شود؛ این قرارداد اجتماعی باید با توجه به حذف امتیازهای فردی به گونه‌ای تنظیم شود که شرایط افراد کاملاً متقارن و قابل جابه‌جایی باشد (راسینسکی، ۲۰۰۸: ۸). از نظر وسترن و همکاران، جایگاه مفهومی و تحقیقی عدالت اجتماعی بر دو حوزه‌ی عدالت توزیعی و عدالت رویه‌های متمرکز بوده و برای هر یک از این دو بعد، ملاک‌های مشخص نیز پیشنهاد شده است (وستن، ۲۰۰۹).

مبانی مفهوم عدالت اجتماعی ادراک شده

مفهوم «عدالت اجتماعی» در شهر، در نگهداری منافع گروه‌های مختلف اجتماعی، به طور عام و گروه‌های هدف به طور خاص، از راه گسترش بهینه‌ی منابع شهری، درآمدها و هزینه‌هاست (گری، ۲۰۱۲: ۲). مفهوم عدالت اجتماعی از دهه‌ی ۱۹۶۰ وارد ادبیات جغرافیایی شده، اما ریشه‌ی نوع جغرافیای مردمی که در رسیدن به عدالت اجتماعی تلاش می‌کند، به پیشنهادهای پترو کروپتکین در زمینه‌ی پیکار با فقر، ناسیونالیسم اروپایی و نژادپرستی از یک قرن پیش آغاز شد (شکویی، ۱۳۸۲: ۱۸۹) و برای اولین بار آوای بازماندگان در جوامع انسانی در دانش جغرافیا طنین‌انداز شد. بدین‌سان از دهه‌ی ۱۹۷۰ به بعد، نظام ارزشی و نظام اخلاقی، اندیشه‌های جغرافیایی را به مسیرهای تازه‌ای می‌کشاند (همان منبع، ۱۴۱). در اواخر دهه‌ی ۱۹۶۰، به دلیل افزایش نزاع‌ها و تنش‌های شهری در جوامع غربی، برنامه‌ریزی شهری به سوی «عدالت اجتماعی» گرایش یافت، به گونه‌ای که در کاهش نزاع‌های شهری و کنترل اجتماعی و ایجاد تعادل در جامعه‌ی سرمایه‌داری غرب بسیار موفق بود. حتی سرمایه‌داری جهانی برای تحکیم پایه‌های قدرت

خود به ایجاد نهادهای جدید در دفاع از حقوق محرومان با هدف کنترل اجتماعی اعتراض‌های اقشار محروم اقدام کرد و این امر از حمایت مالی فن‌سالاران و صاحبان سرمایه برخوردار بود (هاروی، ۱۳۸۳: ۵۷).

نابرابری‌های شهر تنها برای بازتاب نابرابری‌های درآمدی نیست، بلکه در رشد جمعیت، تهیه‌ی خدمات، تولید اشتغال، آموزش و پرورش، دسترسی به امکانات و تسهیلات شهری، امکانات رفاهی و فضاهای تفریحی، سلامت، شادمانی، امنیت محیط مادی و اجتماعی به کار می‌رود و همه‌ی این عوامل از موقعیت مکانی زندگی و پایگاه طبقاتی تأثیر می‌پذیرد. از آن‌جا که معیارهای زندگی برپایه‌ی همین کیفیت‌ها تعریف می‌شود، بنابراین دارای تعیین مکانی و طبقاتی است (زاهدی‌اصل، ۱۳۸۲: ۴۵). مفهوم شهر ایده‌آل در سال ۱۸۷۰ مطرح شد و آن را در مورد شهری به کار می‌بردند که هوای تمیز، حمل و نقل عمومی و در دسترس، بیمارستان‌های کوچک و محلی و آسایشگاه برای سالمندان و بیماران روانی داشت (پاپلی یزدی و رجبی سناجردی، ۱۳۸۲: ۹۱).

توسعه‌یافتگی شهر و عدالت اجتماعی

هنگامی که منافع گروه‌های خاصی از مردم به وسیله‌ی فعالیت‌هایی که به آسیب‌های زیست محیطی منجر می‌شود تأمین شود، بی‌عدالتی روی داده است. این منافع با هزینه‌ی گروه‌های دیگر اجتماعی - که بیش از همه متحمل هزینه‌های مربوط به زیان‌های محیطی هستند، به دست می‌آید (نابرابری رشد شهری، ۲۰۱۰: ۸). عدالت اجتماعی در شهر یعنی حفظ منافع گروه‌های مختلف اجتماعی به طور عام و گروه‌های هدف به طور خاص به وسیله‌ی توزیع بهینه‌ی منابع شهری، درآمدها و هزینه‌ها، به همین دلیل اکنون مباحث عدالت محیطی با تأکید بر مترادف بودن مفاهیم عدالت محیطی و عدالت اجتماعی، لزوم حسابرسی اجتماعی (از نهادها و سازمان‌های دولتی و نظیر اینها) را به عنوان پایه و اساس حسابرسی محیطی، ضروری می‌شمارند (گری، ۲۰۱۲: ۴۲). بنابراین هدف اصلی برنامه‌ریزان شهری باید دستیابی به توزیع عادلانه‌ی منابع عمومی باشد. در تخصیص منابع باید به این دو سؤال مهم به طور مستمر توجه کرد که: چه کسی هزینه‌ها را می‌پردازد؟ و چه کسی چه چیزی را در کجا به دست می‌آورد؟ تا توزیع منابع

مسیرهای عادلانه و درست را طی کند و تا حد امکان نه فقط همه، بلکه گروه‌های اجتماعی هدف، به منظور رفع تبعیض و برقراری توازن و سنجش توسعه و تعیین درجه‌ی توسعه یافتگی به واسطه‌ی مشکلاتی از قبیل عدم امکان اندازه‌گیری عواملی مانند: درآمد ناخالص ملی، درآمد ناخالص سرانه، رفاه اقتصادی و ... برای اولین بار اقتصاددانان و کارشناسان سازمان ملل متحد را برآن داشت تا از شاخص‌های اقتصادی-اجتماعی توسعه استفاده نمایند. اولین کاری که در این زمینه صورت گرفت گزارشی بود که در سال ۱۹۵۴ توسط سازمان ملل در مورد تعریف بین‌المللی سنجش معیارها و سطوح زندگی توسط گروهی از کارشناسان انتشار یافت. این گزارش سطح زندگی را به دوازده شاخص تقسیم کرده بود که عبارت بودند از: ۱- بهداشت ۲- غذا و تغذیه ۳- آموزش و پرورش شامل سواد و مهارت‌آموزی ۴- شرایط کار ۵- وضعیت اشتغال ۶- مصرف کل و پس‌انداز ۷- حمل و نقل ۸- مسکن شامل تسهیلات خانگی ۹- پوشاک ۱۰- تفریح و استراحت ۱۱- امنیت اجتماع و ۱۲- آزادی‌های بشری این گزارش مبنای بسیاری از کارهای بعدی در این زمینه بوده است.

سال‌ها بعد سازمان ملل متحد (۱۹۹۱) در گزارشی با استفاده از سه شاخص امید به زندگی، درصد باسوادی و درآمد سرانه، درجه‌ی توسعه یافتگی کشورها را مورد بررسی قرارداد که بسیاری از کشورهای آفریقایی، آمریکای جنوبی و مرکزی و آسیایی از لحاظ توسعه‌ی انسانی در سطح پایینی قرار داشتند که لازمه‌ی پیشرفت آن کشورها را رشد اقتصادی بیان کردند (تقوایی، ۱۳۸۹، ۲۳).

مشارکت شهروندان و مدیریت شهری

درباره‌ی رابطه میان توسعه‌ی مشارکت شهروندی و توسعه‌ی پایدار شهری در راستای ارتقای کیفیت زندگی و احساس رضایت‌مندی شهروندان، مطالعات دامنه‌داری در سطوح بین‌المللی و داخلی انجام گرفته است که در این جستار با توجه به محدودیت‌های موجود، به چند نمونه از این مطالعات و نتایج آنها اشاره خواهد شد. کویت و کویت (۲۰۰۷) در مطالعه‌ای با عنوان «مشارکت، تصور از مشارکت و حمایت شهروندان» به بررسی تأثیر مشارکت بر ارزیابی شهروندان از موفقیت تلاش‌های معطوف به بازسازی

شهر و سطح اعتماد آنان نسبت به مدیریت شهری در دو شهر گرند فورکس در داکوتای شمالی و گرند فورکس شرقی پرداختند. یافته‌های تحقیق بیانگر آن است که مشارکت در فعالیت‌های سیاسی (مانند شرکت در جلسات شورای شهر یا جلسات محله)، مشارکت در فعالیت‌های اجتماعی (مانند عضویت در یک کلوب) و مشارکت در فعالیت‌های معطوف به بازسازی پس از سیل یا تأثیر اندکی بر ارزیابی شهروندان از سیاست‌های بازسازی دارد یا اصلاً تأثیری ندارند (کوویت و کوویت، ۲۰۰۷). به عبارت دیگر مشارکت واقعی، تأثیری بر رضایت و مشروعیت ندارد و یا اثر آن کم است؛ اما اعتقاد شهروندان به اینکه آن‌ها بر تصمیم‌گیری مؤثر هستند و مدیریت شهری، خواهان مشارکت مردم است، اثر مثبت و قوی‌ای بر رضایت و اعتماد دارد. یافته‌های این تحقیق در مورد اهمیت تصور از مشارکت نشان می‌دهد، مشارکت از مزایای نمادینی برخوردار است که می‌تواند از بعد ابزاری آن مهم‌تر باشد. داده‌ها نشان می‌دهد مشارکت به خودی خود شاید به اندازه‌ی احساس شهروندان در مورد توانایی آن‌ها برای مشارکت و احساس نفوذ بر تصمیم‌ها مهم نباشد؛ بنابراین دیدگاه شهروندان، بیشتر تحت تأثیر تصور آن‌ها از شرایط نهادی است که مشارکت در آن روی می‌دهد تا اینکه به مشارکت شخصی آن‌ها ارتباط داشته باشد. با اعتقاد به اینکه آن‌ها می‌توانند، اظهار نظر کنند، نه تنها بر دیدگاه آن‌ها در مورد نظام قضایی، تأثیرگذار است؛ بلکه در معنایی کلی‌تر بر تصور آن‌ها از حکومت به طور کلی و سیاست‌های دولتی اثرگذار می‌باشد (شفیعی، ۱۳۸۱: ۴۹).

حال که شاهد افزایش نیازهای انسانی و مشکلات زیست-محیطی شهری در ابعاد وسیع هستیم، مواردی چون رعایت ترافیک، توجه به فضای سبز، همکاری با شهرداری‌ها در زمینه‌ی رعایت ساخت و سازها، جمع‌آوری زباله و مسائل عدیده‌ی دیگر، نمایانگر مشکلاتی است که امروزه با آنها روبه‌رو هستیم (مارشال، ۲۰۰۸: ۲۲). از جمله پیامدهای مثبتی که تقویت، قانونمند و عقلانی نمودن رابطه‌ی شهروندان-شهرداری‌ها برای طرفین رابطه و نیز مدیریت‌های شهری و بویژه شهرداری‌ها را در بردارد، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد (نجاتی حسینی، ۱۳۸۰: ۴۰).

- بسط توانایی‌های شهروندان؛

- تقویت حس تعلق اجتماعی شهروندان به شهر و زندگی شهری؛
- تقویت حس اعتماد اجتماعی شهروندان به نظام مدیریت شهری و شهرداری؛
- تقویت حس همکاری میان شهروندان و شهرداری و مدیران شهری؛
- تقویت سازوکارهای دموکراسی شهری از طریق تحقق وظایف؛
- حقوق شهروندی و شهرداری.

فرصت‌های تحقیق

- ۱- بین میزان عدالت اجتماعی ادراک شده و میزان مشارکت شهروندان شهر تبریز رابطه‌ی معناداری وجود دارد.
- ۲- بین میزان عدالت اجتماعی ادراک شده و میزان توسعه‌یافتگی شهر تبریز رابطه‌ی معناداری وجود دارد.
- ۳- بین میزان مشارکت شهروندان و میزان توسعه‌یافتگی شهر تبریز رابطه‌ی معناداری وجود دارد.

روش تحقیق

تحقیق حاضر از بعد هدف کاربردی و از نظر روش توصیفی-پیمایشی است. جامعه‌ی آماری تحقیق، شهروندان ساکن ۱۰ منطقه شهر تبریز هستند. تعداد نمونه‌ی آماری برآوردی در مقطع زمانی ۱۳۹۳، ۳۸۴ نفر است. به دلیل مشخص بودن چارچوب نمونه‌گیری و عمومیت متغیرهای رفتاری برای اعضای جامعه‌ی آماری در هر یک از مناطق شهری، از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای استفاده شده است. در این تحقیق، با توجه به حجیم و نامشخص بودن جامعه‌ی آماری، از فرمول برآورد حجم نمونه‌گیری کوکوران استفاده. پس از تعیین حجم نمونه، اعضای جامعه به صورت تصادفی از بین ساکنان ۱۰ منطقه‌ی شهرداری تبریز انتخاب شده‌اند.

ابزار اندازه‌گیری پژوهش حاضر پرسشنامه است که از نسخه‌ی اصلی پرسشنامه‌ی عدالت اجتماعی ادراک شده که توسط راسینسکی در سال ۲۰۰۸ طراحی شده است و برای سؤالات متغیر میزان مشارکت شهروندان و توسعه‌یافتگی شهر از شاخص‌های مورد اتفاق نظر محققان و صاحب‌نظران استفاده شده است. قابلیت اعتماد ابزار اندازه‌گیری توسط

بسته‌ی نرم‌افزار آماری SPSS و از روش آلفای کرونباخ محاسبه شده و عدد ۰/۸۱۶ به دست آمده که این عدد نشانگر پایایی بالایی پرسشنامه است.

تحلیل داده‌های پژوهش حاضر در دو سطح توصیفی و استنباطی انجام شده است. از آمار توصیفی به منظور دسته‌بندی داده‌ها، محاسبه‌ی شاخص‌های مرکزی، رسم نمودارها، محاسبه شاخص‌های پراکندگی، تحلیل و آزمون اطلاعات و به منظور تجزیه و تحلیل آزمون فرضیه‌های تحقیق از روش‌های آماری استنباطی مناسب و برای اعتبارسنجی مدل مفهومی این تحقیق از مدل‌سازی معادلات ساختاری SEM استفاده شده است. با استفاده از این روش می‌توان روابط علی بین متغیرهایی را که با مؤلفه‌های مختلف اندازه‌گیری شده‌اند آزمون کرد. برای انجام تحلیل‌ها از نرم‌افزار LISREL8.12 استفاده شده است.

یافته‌های توصیفی

با استفاده از پرسشنامه دو دسته از اطلاعات و داده‌ها گردآوری شده است. دسته اول داده‌های مربوط به ویژگی‌های فردی و جمعیت‌شناختی پاسخگویان و دسته‌ی دوم داده‌های مرتبط با متغیرهای تحقیق. همچنین با استفاده از شاخص میانگین مقیاس هر یک از متغیرهای تحقیق از پاسخ‌های انتخاب شده استخراج شده است.

- توزیع فراوانی پاسخگویان بر اساس متغیر سطح تحصیلات

جدول ۱: فراوانی متغیر تحصیلات پاسخگویان

فراوانی نسبی	فراوانی		
۴۵	۱۷۸	کمتر از لیسانس	تحصیلات
۵۰	۱۹۸	لیسانس	
۵	۱۸	بالتر از لیسانس	
۱۰۰	۳۹۴	کل	

بر اساس نتایج جدول شماره‌ی (۱) ۱۷۸ نفر افراد کمتر از لیسانس (۴۵ درصد نمونه)، ۱۹۸ نفر لیسانس (۵۰ درصد نمونه)، ۱۸ نفر بالاتر از لیسانس (۵ درصد نمونه) بوده‌اند. مد میزان تحصیلات افراد نمونه‌ی لیسانس یعنی بیشترین مدرک افراد نمونه لیسانس بوده است.

- توزیع فراوانی پاسخگویان بر اساس متغیر سن

جدول ۲: فراوانی متغیر سن پاسخگویان

سن	فراوانی	فراوانی نسبی
۱۸-۳۰	۱۰۵	۲۷
۳۰-۴۰	۱۳۴	۳۴
۴۰-۵۰	۹۸	۲۵
۵۰ به بالاتر	۵۴	۱۴
کل	۳۹۱	۱۰۰

بر اساس نتایج جدول شماره‌ی (۲) ۱۰۵ نفر (۳۰/۰ درصد نمونه) ۱۸-۳۰ سال، ۱۳۴ نفر (۳۴/۰ درصد نمونه) ۳۰ تا ۴۰ سال، ۹۸ نفر (۲۵/۰ درصد نمونه) ۴۰-۵۰ و بالاتر از سن ۵۰ سال ۵۴ (۱۹ درصد نمونه) داشته‌اند. مد متغیر سن گروه ۳۰ تا ۴۰ سال است.

- توزیع فراوانی پاسخگویان بر اساس متغیر زمان سکونت در منطقه

جدول ۳: فراوانی متغیر مدت زمان سکونت پاسخگویان در منطقه

مدت زمان سکونت	فراوانی	فراوانی نسبی
زیر ۱ سال	۲۳	۶
در منطقه ۳-۴ سال	۸۷	۲۲
بالاتر از ۴ سال	۲۷۷	۷۲
کل	۳۸۷	۱۰۰

بر اساس نتایج جدول شماره‌ی (۳) ۲۳ نفر (۶ درصد نمونه) زیر ۱-۴ سال، ۸۷ نفر (۲۲ درصد نمونه) از ۴ سال بالاتر، ۲۷۷ داشته‌اند. مد متغیر مدت زمان سکونت در منطقه گروه ۴ سال بالاتر است.

توصیف آماری متغیرهای میزان عدالت اجتماعی ادراک شده و میزان مشارکت شهروندان و میزان توسعه‌یافتگی شهر تبریز

آماره‌های توصیفی متغیرهای اصلی تحقیق، مؤلفه‌های عدالت اجتماعی ادراک شده، میزان مشارکت شهروندان و توسعه‌یافتگی شهر به شرح جدول مورد بررسی قرار می‌گیرند. آماره‌های توصیفی شامل میانگین، انحراف معیار، چولگی، کشیدگی، چارک‌ها، دامنه... است.

جدول ۴: آماره‌های توصیفی متغیرهای اصلی تحقیق

عدالت اجتماعی	میزان مشارکت	توسعه‌یافتگی
---------------	--------------	--------------

شهر	شهروندان	ادراک شده	تعداد
۳۸۴	۳۸۴	۳۸۴	
۳/۶۶۱۹	۳/۷۹۰	۳/۵۹۱۶	میانگین
۰/۰۹۱۰۶	۰/۰۹۶۱۸	۰/۰۷۶۱۱	ضریب خطا میانگین
۳/۶۰۰۰	۴/۰۴۰۰	۴/۱۴۳۰	میانه
۴/۸۰	۴/۸۰	۴/۸۰	مد
۰/۵۹۰۱۴	۰/۶۲۳۳۰	۰/۶۲۳۳۰	انحراف معیار
۰/۳۴۸	۰/۳۳۹	۰/۳۸۹	واریانس
۰/۱۹۰	۰/۰۹۱	-۰/۱۰۱	ضریب چولگی
۰/۳۶۵	۰/۳۶۵	۰/۳۶۵	ضریب خطا از چولگی
-۰/۱۳۲	۰/۱۹۸	۲/۱۲۸	ضریب کشیدگی
۰/۷۱۷	۰/۷۱۷	۰/۷۱۷	ضریب خطا از کشیدگی
۲/۵۰	۲/۹۲	۲/۹۲	رتبه
۲/۵۰	۱/۹۰	۱/۹۰	کمینه
۵/۰۰	۴/۸۲	۴/۸۲	بیشینه
۳/۳۰۰۰	۳/۶۳۶۴	۳/۶۳۶۴	۲۵ صدک
۳/۶۰۰۰	۴/۰۴۰۰	۴/۰۴۰۰	۵۰
۴/۰۰۰۰	۴/۴۶۵۹	۴/۴۶۵۹	۷۵

بر اساس نتایج جدول شماره‌ی (۴) میانگین متغیر وابسته (پیش‌بین) یعنی (Y)، توسعه‌یافتگی شهر ۳/۶۶۱ و انحراف معیار آن ۰/۵۹ و میانگین متغیرهای مستقل (ملاک) عدالت اجتماعی (X1) میزان مشارکت شهروندان (X2) به ترتیب ۳/۵، ۳/۷ و انحراف معیار آنها نیز به ترتیب ۰/۶۲۳۳۰، ۰/۶۲۳۳۰ است.

با توجه به اینکه ضریب چولگی متغیر (Y) توسعه‌یافتگی ۰/۱۹ و متغیرهای مستقل مشارکت شهروندان (X1) عدالت اجتماعی (X2) به ترتیب -۰/۱۰۱، ۰/۰۹، است از نظر قرینگی (۰/۵) تفاوت چندان زیادی با توزیع نرمال ندارد. همچنین ضریب کشیدگی متغیرهای وابسته مثبت است که بالاتر از منحنی نرمال است.

صدک ۷۵ برای متغیر وابسته‌ی مشارکت شهروندی ۴/۰۰ است و بیان می‌کند که ۷۵٪ داده‌ها از این مقدار بیشتر است. همین‌طور صدک ۲۵ برای این متغیر ۳/۳ است و بیان می‌کند که ۲۵٪ داده‌ها از این مقدار کمتر است. یعنی ۲۵ درصد داده‌ی بالاتر و ۲۵ درصد

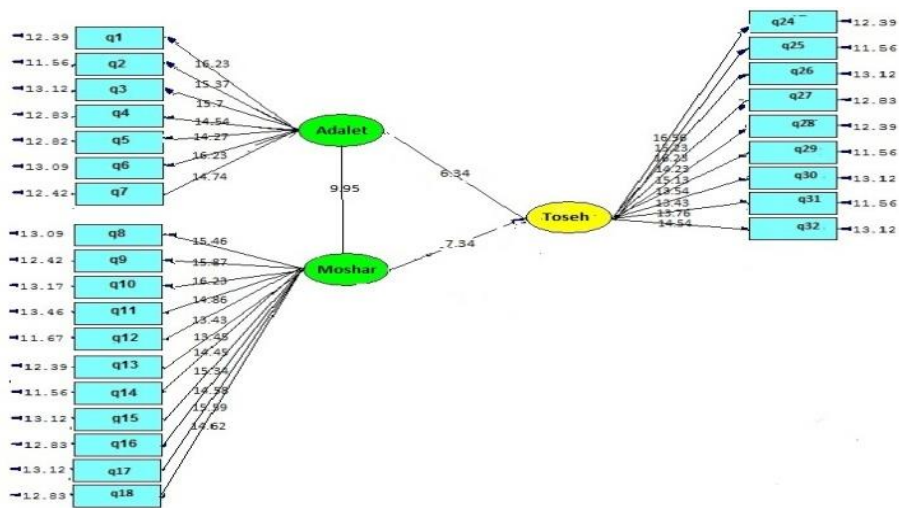
داده‌ی پایین‌تر از این دو عدد هستند؛ بنابراین داده‌های هر شهروندان (X1) و عدالت اجتماعی (X2) یک دامنه مثبت را شامل می‌شود.

برای آزمون فرضیه‌های تحقیق از آزمون همبستگی r پیرسون و رگرسیون چندمتغیره استفاده شد، برای بررسی دقیق‌تر و جزئی‌تر رابطه‌ی متغیرهای مورد نظر در فرضیه‌های تحقیق (مانند سنجش میزان تأثیر هر کدام از ابعاد چهارگانه‌ی عدالت اجتماعی ادراک شده بر متغیرهای میزان مشارکت شهروندان در توسعه‌ی پایدار شهری و همچنین نگرش شهروندان نسبت به میزان توسعه‌یافتگی پایدار شهری شهر تبریز)، از مدل سازی معادلات ساختاری با استفاده از نرم‌افزار LISREL8.12 استفاده شده است که رابطه بین متغیرها را به صورت یکجا انجام می‌دهد و معادلات ساختاری مناسب بودن مدل برازش شده را بر پایه‌ی آماره‌های $RMSEA$ ، $NNFI$ ، GFI ، X^2/df ، NFI ، CFI و چند شاخص دیگر نشان می‌دهد. در این معادلات قضاوت در مورد معنادار بودن ضرایب تأثیر براساس شاخص t انجام می‌گیرد. در صورت بزرگ بودن آماره‌ی t از مقادیر بحرانی ۱/۹۶ تأثیر متغیر مستقل بر متغیر وابسته تأیید می‌گردد.

تحلیل مدل مفهومی تحقیق با استفاده از مدل‌سازی معادلات ساختاری^۴

براساس مدل تئوریک مدل فرض شده است که روابط معنادار ابعاد عدالت اجتماعی ادراک شده با میزان مشارکت شهروندی و توسعه یافتگی نشان می‌دهد. پس از تحلیل مدل تحقیق خروجی نهایی از متغیرهای مستقل و وابسته و ارتباط بین آنها به وسیله‌ی نرم‌افزار لیزرل نتیجه در شکل نشان داده شده است. اعدادی که بر روی خطوط فلش قرار دارند، مقادیر T -Value بین متغیر مستقل و وابسته است. همانطور که در شکل دیده می‌شود مقدار P -Value برابر با ۰/۱۱۶۴ شده است که این عدد از مقدار ۰/۰۵ بیشتر است بنابراین مدل از مطلوبیت خوبی برخوردار است. مقدار $RMSEA$ برابر با ۰/۰۱۴ که از مقدار خطای برخوردار است.

-
- 1- Goodness of Fit Index
  - 2- Non-Nor med Fit Index
  - 3- Root Mean Square Error of Approximation
  - 4- Structural Equation model

Chi-Square=764.67, df=384, P-value=0.1164, RMSEA=0.014

شکل ۲: مدل تحلیلی روابط ساختاری متغیرها

شاخص‌های برازندگی آزمون معادله‌ی ساختاری

با آنکه انواع گوناگون آزمون‌ها که به گونه کلی شاخص‌های برازندگی (Fitting indexes) نامیده می‌شوند پیوسته در حال مقایسه، توسعه و تکامل هستند اما هنوز حتی درباره‌ی یک آزمون بهینه نیز توافق همگانی وجود ندارد. نتیجه آن است که مقاله‌های مختلف، شاخص‌های مختلفی را ارائه کرده‌اند و حتی نگارش‌های مشهور برنامه‌های SEM مانند نرم‌افزارهای LISREL, AMOS, EQS نیز تعداد زیادی از شاخص‌های برازندگی به دست می‌دهند (هومن ۱۳۸۴، ۲۳۵). این شاخص‌ها به شیوه‌های مختلفی طبقه‌بندی شده‌اند که یکی از عمده‌ترین آن‌ها طبقه‌بندی به صورت مطلق، نسبی و تعدیل یافته است.

جدول ۵: شاخص‌های برازندگی آزمون معادلات ساختاری محاسبه شده با لیزرل

شاخص‌های	مقدار پیشنهاد	پیشنهاد کنندگان	مقدار	نتیجه
X^2/df	مساوی و کمتر	JUN ET AL,(2006:803)	۲/۸۸۵	تائید
RMSEA	کمتر از ۰/۰۸	JUN ET AL,(2006:803)	۰/۰۷۲	تائید

تأیید	۰/۹۷	FORZA AND FILIPPINI,(1998:14)	بیشتر از ۰/۸۰	NFI
تأیید	۰/۹۲	JUN ET AL,(2006:803)	بیشتر از ۰/۸۰	GFI
تأیید	۰/۸۸	JUN ET AL,(2006:803)	بیشتر از ۰/۸۰	AGFI
تأیید	۰/۶۳	KAYNAK,(2003:422)	بیشتر از ۰/۵۰	PGFI
تأیید	۰/۹۸	JUN ET AL,(2006:803)	بیشتر از ۰/۹۰	CFI

همان طور که در جدول شماره ۵ مشاهده می شود شاخص های برازندگی بر اساس شاخص های استاندارد مورد تأیید است. هر چند مدل اولیه ی بررسی شده از شاخص های لازم برای مناسب بودن مدل حمایت کرده است، اما برای افزایش برازندگی تطبیقی دو اصلاح در مدل صورت گرفته است که از کاهش معنادار مربع کای برخوردار هستند. شاخص های ریشه ی میانگین توان دوم خطای تقریب^۱، برازندگی تطبیقی^۲، شاخص نرم نشده ی برازندگی^۳، شاخص نرم شده ی برازندگی^۴، شاخص برازندگی فزاینده^۵ و چند شاخص دیگر از برازندگی مناسب مدل حمایت کرده است.

آزمون فرضیه های پژوهش

فرضیه ی اول: بین عدالت اجتماعی ادراک شده و میزان مشارکت شهروندان شهر تبریز رابطه وجود دارد.

$$\begin{cases} H0: \beta_{M,LO} \leq 0 \\ H1: \beta_{M,LO} > 0 \end{cases} \Rightarrow \{\beta = 0.38, T = 9.95, t_{ob} > t_c, 8.35 > 1.69, 2.58\}$$

بر اساس نتایج به دست آمده از مدل معادله یابی ساختاری، ضریب تأثیر استاندارد شده متغیر مکنون عدالت اجتماعی ادراک شده و میزان مشارکت شهروندان شهر به مقدار ۰/۳۸ است و آماره ی t محاسبه شده آن با مقدار ۹/۹۵ بزرگتر از مقدار بحرانی ۱/۹۶ و ۲/۵۸ است؛ بنابراین فرضیه صفر علاوه بر سطح ۰/۹۵ در سطح ۰/۹۹ اطمینان نیز رد شده و فرضیه ی مخالف مبنی بر وجود رابطه ی معنادار بین عدالت اجتماعی ادراک شده و

-
- 1- Root Mean Square Error Of Approximation
  - 2- Comparative Fit Index
  - 3- Non-Normed Fit Index
  - 4- Normed Fit Index
  - 5- Incremental Fit Index

مشارکت شهروندان شهر تبریز پذیرفته شده است.

جدول ۶: آزمون رابطه‌ی معناداری بین عدالت اجتماعی ادراک شده و میزان مشارکت شهروندان

شهر تبریز

آزمون با روش بیشینه درست		آزمون با روش کمترین مربعات جزئی	
نمایی			
متغیر ملاک	متغیر پیش‌بین	ضریب تأثیر	آماره t
اثر	سطح خطا	اثر غیرمستقیم	آماره t
عدالت اجتماعی ادراک شده	میزان مشارکت شهروندان	۰/۳۸	۹/۳۵
		۰/۲۷۰	۵/۴۳۷
		۰/۱۵۸	۰/۴۲۸
		۰/۰۰۰	

فرضیه‌ی دوم: بین عدالت اجتماعی ادراک شده و توسعه‌یافتگی شهر تبریز رابطه وجود دارد.

در این آزمون، فرضیه‌ی صفر بیان می‌کند که بین عدالت اجتماعی ادراک شده و توسعه‌یافتگی شهر تبریز رابطه‌ی معناداری وجود ندارد و برخلاف آن فرضیه‌ی مخالف حاکی است که گیرنده بین عدالت اجتماعی ادراک شده و توسعه‌یافتگی شهر تبریز رابطه‌ی معناداری وجود دارد. فرضیه‌ی صفر و مخالف به صورت زیر است:

$$\begin{cases} H0: \beta_{SA,LO} \leq 0 \\ H1: \beta_{SA,LO} > 0 \end{cases} \Rightarrow \{\beta = 0.59, T = 6.34, t_{ob} > t_c, 6.34 > 1.69, 2.58\}$$

براساس نتایج به دست آمده از مدل معادله‌یابی ساختاری، ضریب تأثیر استاندارد شده متغیر مکنون بین عدالت اجتماعی ادراک شده و توسعه‌یافتگی شهر تبریز به مقدار ۰/۵۹ است و آماره‌ی t محاسبه شده آن با مقدار ۶/۳۴ بزرگتر از مقدار بحرانی ۱/۹۶ و ۲/۵۸ است؛ بنابراین فرضیه‌ی صفر علاوه بر سطح ۹۵٪ در سطح ۹۹٪ اطمینان نیز رد شده و فرضیه پذیرفته شده است.

جدول ۷: آزمون وجود معناداری رابطه‌ی بین عدالت اجتماعی ادراک شده و توسعه‌یافتگی شهر

تبریز

آزمون با روش بیشینه درست		آزمون با روش کمترین مربعات جزئی						
نمایی								
ملاک	پیش بین	ضرایب تاثیر	آماره t	اثر مستقیم	آماره t	سطح خطا	اثر غیرمستقیم	اثر کل
عدالت اجتماعی ادبک شهر	توسعه یافتگی شهر	۰/۵۹	۶/۳۴	۰/۵۹۰	۱۱/۸۹۵	۰/۰۰۰	-	۰/۵۹۰

فرضیه سوم: بین میزان مشارکت شهروندان و توسعه یافتگی شهر تبریز رابطه وجود دارد.

در این آزمون، فرضیه صفر بیان می کند که بین مشارکت شهروندان و توسعه یافتگی شهر تبریز رابطه معناداری وجود ندارد و بر خلاف آن فرضیه مخالف حاکی است که بین مشارکت شهروندان و توسعه یافتگی شهر تبریز رابطه معناداری دارد. فرضیه صفر و مخالف به صورت زیر است:

$$\begin{cases} H0: \beta_{IM,SA} \leq 0 \\ H1: \beta_{IM,SA} > 0 \end{cases} \Rightarrow \{\beta = .36, T = 7.34, t_{ob} > t_c, 7.34 > 1.69, 2.58\}$$

براساس نتایج به دست آمده از مدل معادله یابی ساختاری، ضریب تأثیر استاندارد شده متغیر مکنون میزان مشارکت شهروندان و توسعه یافتگی شهر تبریز به مقدار ۰/۳۶ است و آماره t محاسبه شده ی آن با مقدار ۷/۳۴ بزرگتر از مقدار بحرانی ۱/۹۶ و ۲/۵۸ است؛ بنابراین فرضیه صفر علاوه بر سطح ۹۵٪ در سطح ۹۹٪ اطمینان نیز رد شده و فرضیه مخالف مبنی بر وجود رابطه ی معناداری مشارکت شهروندان و توسعه یافتگی شهر تبریز پذیرفته شده است.

جدول ۸: آزمون معناداری رابطه ی مشارکت شهروندان و توسعه یافتگی

آزمون با روش بیشینه درست		آزمون با روش کمترین مربعات جزئی						
نمایی								
ملاک	پیش بین	ضرایب تاثیر	آماره t	اثر مستقیم	آماره t	سطح خطا	اثر غیرمستقیم	اثر کل

نتیجه‌گیری

به نظر می‌رسد ادامه‌ی روند نابرابری دستیابی به اهداف توسعه‌ی پایدار، نه فقط برای شهر تبریز بلکه در سطح ملی (به دلیل اهمیت ملی این شهر) ناممکن است، مگر اینکه هم اینک و بدون درنگ تمام برنامه‌ریزان دستگاه‌های دولتی در سطوح ملی، شهری و روستایی بویژه نهادهای شهرداری و شوراهای شهری برای رسیدن به آن، تلاشی روزافزون و مستمر را آغاز کنند. بدیهی است سیاست‌گذاری‌های مناسب به منظور تعدیل و یا حذف نابرابری با راهکارهای جلوگیری از روند تصاعدی افزایش درآمدهای نامشروع و غیرقانونی رانتهای قدرت، زمین‌خواری و نظیر اینها و همچنین تثبیت قیمت زمین و کالاهای اساسی، تدوین قوانین مناسب، ایجاد سازوکارهای مناسب نظارت و ارزیابی دقیق مراحل و چگونگی اجرای قوانین، انجام پژوهش‌های مستمر در مورد تعیین روند فرایند ناهماهنگی فضایی - اجتماعی می‌تواند آینده‌ای روشن‌تر را در مسیر عدالت اجتماعی ترسیم کند.

در راستای بهره‌گیری از نتایج پژوهش حاضر برای بالا بردن میزان مشارکت شهروندان شهر تبریز در میزان توسعه‌یافتگی این شهر، پیشنهادهای زیر ارائه می‌گردد:

- ایجاد فضا و مکان‌های مناسب برای ارائه‌ی اظهار نظر و عقیده‌ی شهروندان منطقه
- عضویت شهروندان منطقه در اتحادیه‌ها و انجمن‌های (خیریه، هنری، صنفی) محلی
- مشارکت شهروندان منطقه در برنامه‌ریزی و طرح‌های توسعه‌ی شهری
- مشارکت شهروندان منطقه در تأمین هزینه‌های عمومی خدمات شهری و سرمایه‌گذاری‌های پروژه‌ی شهرداری
- مشارکت شهروندان منطقه در ارائه‌ی راهکارها و پیشنهادها توسعه‌ی شهری با شوراهای منطقه‌ای خود بررسی شیوه‌ی زندگی افراد این منطقه برای ارتقا و پیشرفت منطقه
- ایجاد جو دوستانه بین مدیران و مسئولان ارشد و شهروندان منطقه

- مشارکت افراد منطقه در تصمیمات اقتصادی منطقه
- ایجاد چشم‌انداز اقتصادی و رفاهی مناسب برای هر منطقه
- ایجاد فرصت‌های اقتصادی مناسب برای بالا بردن سطح منطقه
- مدیران و مسئولان نسبت به شهروندان منطقه برخورد منصفانه داشته باشند.
- مدیران و مسئولان در بودجه ریزی شهری نسبت به منطقه منصف باشند.
- ایجاد تسهیلات و امکانات برابر نسبت به سایر شهروندان مناطق
- برای دریافت عوامل توسعه‌ی شهری، علاوه بر نظرخواهی از شهروندان و مدیران، لازم است که وضعیت موجود در مورد عوامل توسعه شهری شناخته شود و توصیف دقیقی از این عوامل در بین شهروندان ارائه گردد. این مهم مستلزم اجرای طرح‌های پژوهشی در زمینه عناصر مختلف مدل توسعه‌یافتگی شهر و وضعیت موجود در این زمینه است. در این راستا پیشنهاد می‌شود تحقیقاتی در زمینه‌ی مشارکت، مسئولیت اجتماعی، احساس تعلق و هویت، و بویژه بررسی فرهنگ مشارکتی شهروندی صورت گیرد.

منابع

- بحرینی، بهرام. (۱۳۸۷). "اصول و مبانی نظام تامین اجتماعی"، تهران: مؤسسه‌ی انتشارات سوره، حوزه‌ی هنری سازمان تبلیغات اسلامی، چاپ هشتم.
- پاپلی یزدی، محمدحسین؛ رجبی‌سنجردی، حسین؛ رفیعیان، مجتبی؛ هودسنی، هانیه. (۱۳۸۲). درآمدی بر توسعه‌ی محله‌ای پایدار: مفاهیم نظری و خاستگاه تاریخی. همایش توسعه محله‌ای: چشم‌انداز توسعه‌ی پایدار شهر تهران، شهرداری تهران، مرکز مطالعات و تحقیقات اجتماعی فرهنگی، ص ۱۰۶-۱۱۵.
- تقوایی، محمد مهدی. (۱۳۸۹). "تراکم در شهرسازی"، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- حسین‌زاده‌دلیر، کریم. (۱۳۸۰). "برنامه‌ریزی ناحیه‌ای"، تهران: سمت، چاپ اول.
- زاهدی‌اصل، محمد. (۱۳۸۲). "مبانی مددکاری اجتماعی"، تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی.
- شفیعی، حمیدرضا. (۱۳۸۱). "رویکردهای عدالت اجتماعی در بین معلمان شهر اصفهان"،

- مجله‌ی رفاه اجتماعی، بهار ۱۳۸۳، ص ۴۹.
- شکویی، بهرام. (۱۳۸۲). "بررسی و نقد نظریه‌ی عدالت جان راولز"، کتاب نقد. شماره‌ی ۳۷، صص ۱۸۹-۱۴۱.
  - گزارش کمیسیون جهانی محیط زیست و توسعه. (۲۰۱۳) قابل دسترسی در سایت: <https://sustainabledevelopment.un.org/csd.html>
  - گوردون، کالن. (۱۳۹۲). "گزیده‌ی منظر شهری"، مترجم: دکتر منوچهر طبیبیان، ناشر: دانشگاه تهران.
  - لینچ، کوین. (۱۳۸۱) "تئوری شکل خوب شهر"، مترجم: حسین بحرینی، تهران: دانشگاه تهران.
  - محمدی، رضا. (۱۳۹۰). "تراکم و ساماندهی فضاها‌ی شهری مورد مطالعه تبریز"، رساله‌ی دکتری، تبریز، دانشگاه تبریز. ص ۱۶.
  - مرصوسی، نفیسه. (۱۳۸۳). توسعه یافتگی و عدالت اجتماعی شهر تهران، فصلنامه‌ی پژوهشهای اقتصادی، شماره ۱۴، زمستان ۱۳۸۳، صص ۳۱-۱۹.
  - نجاتی حسینی، سیدمحمود. (۱۳۸۰). "عدالت اجتماعی در اسلام"، تهران: انتشار نور.
  - هاروی، دیوید، (۱۳۸۶) "تاریخ مختصر نئولیبرالیسم"، مترجم: محمود عبدالله‌زاده، تهران: اختران.
  - هومن، حیدرعلی. (۱۳۸۴). "مدل‌یابی معادلات ساختاری با کاربرد نرم افزار لیزرل"، تهران: انتشارات سمت.
  - Al-Zu'bi .Cardina (2009). Beyond Garrets and Silos: Bringing Communities Together through Cultural Planning? [Online Available <www.culturalplanning.ca/mccp_monograph_may2.pdf>].
  - Charlton, N. & Human, (2010) "Inequality as an Obstacle to World Political Community and Global Social Justice The implications of population growth and urbanization for climate change," Environment and Urbanization ", Oxford University, Paper to be Presented at the SGIR 7th Annual Conference on International Relations, Sweden, September 9-11th,
  - Charlton, N. & Human (2010) "Inequality as an Obstacle to World Political Community and Global Social Justice", Oxford University, Paper to be Presented at the SGIR 7th Annual Conference on International Relations, Sweden, September 9-11th,.
  - Cox, T.Sutcliffe.Y Chapin.J.R.F.Stuart, (2009) urban land use planning, university of Illinois press, Urbana.
  - Gary F. (2012). The Dynamics of Modernization: A Study in Comparative History. Harper Pub.
  - Haaland, W. (2007). The Work of Art in the Age of Mechanical

Reproduction. Schocker Books.

- Ilcan, J. and & Philips C, M.(2009). Local and Global: the Management of Cities in the Information Age. London: Earthcan.
- Leisure, Community and Everyday Life. Basic Books.
- Kowit, D, & Kowit t, A. C. (2007). "Cultural Industries and Cultural Policy," International Journal of Cultural Policy, Vol. 11, No. 1, pp 1-13.
- Marshal, M. (2008). Sociology and Development: Theories, Policies and Practices. Harvester Wheatsheaf Press.
- Russinski, E (2008). "Introduction–urban Space: The Shape of Inequality", Urban Geography, Vol. 27, No. 5, July- August.
- Steven, T. (1991). Culture: A Reformer’s Science. Thousand Oaks: SAGE Publications, Ltd.
- Urban Growth inequity (2010) Anthony, the rise of modern urban planning 1800-1914, mansell, London. P, 8
- Western, T. De La Pena, G. Cyril, B (2009). "Social and Cultural Policies Toward Indigenous Peoples: Perspectives from Latin America," Annual Review of Anthropology, Vol. 34, pp 717-739. www.anthro.anualreviews.org.